



УДК 378.014.543:001.895



Сас Н. М.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І ЗАСОБИ ПІДГОТОВКИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВНЗ

А Зроблено спробу систематизувати педагогічні умови і засоби, що уможливають підготовку до інноваційної складової професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: педагогічні умови, педагогічні засоби, інноваційна складова професійної діяльності, активні форми навчання.

Актуальність проблеми. Підготовка до виконання інноваційної складової професійної діяльності відповідає завданням підготовки конкурентоспроможного, мобільного фахівця, якому властива готовність до самоосвіти протягом усього життя, готовність активно працювати в умовах, що змінюються; застосовувати отримані знання, вміння і навички у професійній діяльності; вирішувати нестандартні виробничі завдання, використовувати сучасні технології, самостійно аналізувати результати своєї діяльності, робити висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники особливостей побудови ефективної взаємодії викладачів зі студентами (І. Балягіна, О. Бейдик, В. Берека, О. Белова, М. Головова, І. Дроздова, Г. Єльнікова, В. Зоріна, К. Чернова) називають такі обмеження традиційного викладу матеріалу у форматі «лекції – практичні заняття»: прагнення передати слухачам максимальний обсяг знань, сподіваючись, що в майбутньому вони знадобляться, не може охоплювати безмежну кількість варіантів контексту, тому цінність такого «інформаційного наповнення» мінімальна; важливіше розуміти і знати, які рішення треба ухвалювати для досягнення бажаного результату, керуючись базисними теоретичними положеннями дисципліни; знання моделей, підходів, алгоритмів розрахунку не гарантує формування компетентностей, пов'язаних із ухваленням ефективних рішень у ситуації невизначеності; алгоритми успіху, знайдені за межами практики кожної людини або професійної діяльності, стають мало ефективними; роль викладача – не давати «пра-

вильні відповіді» на запитання, що виникають в окремих сферах діяльності, а спонукати слухачів до формулювання «правильних запитань», пропонуючи «правильні орієнтири» у своїй предметній галузі; основний орієнтир – «навчання на основі розв'язання проблем» (необхідно зважати на наявну проблему й реальну практику, формуючи освітній ресурс, що допомагає людині думати, аналізувати та розвиватися).

Активне навчання як метод підготовки до виконання інноваційного складника майбутньої професійної діяльності у ВНЗ схарактеризоване достатньо широко [561]. Окремі методи активізації пізнавальної діяльності студентів розкривають:

– О. Балабанов, С. Вірста, М. Гриньова, О. Пехота, С. Сейдаметова – методичні прийоми застосування проектів у навчальній діяльності студентів;

– Г. Єрко, З. Імжарова, Є. Криницький – форму навчальних занять як дебати;

– І. Омельчук, Є. Омельчук, І. Балягіна, І. Жигилей – метод аналізу конкретних ситуацій (кейс-метод (case-study));

– Л. Алексєєва, О. Калашнікова, Л. Алексєєва, В. Бінас, Б. Вульфів, О. Левинтов, В. Лефєвр – прийоми розвитку рефлексії;

– В. Бабак, Е. Лузік [31] – особистість викладача (професійні, загальнокультурні та педагогічні компетентності, систему цінностей), як найважливіший чинник формування професійних і загальнокультурних компетентностей студентів, у тому числі й виконання інноваційної складової професійної діяльності.

Автори, які вивчають підготовку до виконання інноваційної компоненти майбутньої професійної

діяльності, як правило, перебільшують значення обраної однієї складової, в той час, як ефективна підготовка носить системний характер.

Формулювання цілей статті. Спрямованість на інноваційну компоненту майбутньої професійної діяльності, передбачає зміщення акценту з навчання, зорієнтованого не тільки на засвоєння програмного матеріалу, а й на розвиток інноваційності, сприйнятливості до нового.

Вважаємо за необхідне представити характеристику й опис засобів, що допомагають реалізувати завдання підготовки до виконання інноваційної компоненти майбутньої професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Передумовами успішної реалізації підготовки до виконання інноваційної складової професійної діяльності у вищому навчальному закладі є вибір і застосування спеціальних форм, методів і засобів навчання. Для того, щоб майбутній випускник ВНЗ міг використовувати інноваційні форми у своїй професійній практиці, самостійно здобувати актуальні знання, необхідні для успішної професійної діяльності, потрібно створити належні умови для формування таких навичок.

Їх можна розвинути тільки в стані активної інтелектуальної й соціальної дії, зумовленої самоактуалізацією, коли студент не постає в ролі отримувача, споживача й репродуктора чогось уже готового та кимось даного, а є здобувачем і продуцентом нового як результату внутрішнього особистісного та власного осмислення, чуттєвого переживання, з'ясування власних переконань і життєвої позиції. Іншими словами, студент повинен здобути необхідний життєвий досвід самостійного дорослого життя в соціокультурному середовищі свого рідного ВНЗ [6].

Із погляду реалізації компетентнісного підходу виокремлено найважливіші дидактичні умови підготовки до виконання інноваційної компоненти майбутньої професійної діяльності: опора на суб'єктний досвід студентів; використання практико-орієнтованих ситуацій для формулювання проблеми та її безпосереднього розв'язання; поєднання в змісті когнітивного, операційного й емоційно-ціннісного складників освіти; проведення відкритих (із незапланованим заздалегідь результатом) і закритих (із передбачуваною відповіддю) навчальних завдань; використання надлишкової інформації для формування навичок роботи в умовах невизначеності.

До характеристик процесу навчання, побудованого відповідно до основних ідей компетентнісного підходу, належать: переважання самостійної пізнавальної діяльності студентів; використання індивідуальної, групової й колективної пізнавальної діяльності в різних поєднаннях; можливість створення студентами власного індивідуального освітнього продукту (свій спосіб розв'язання, бачення проблеми тощо); цілеспрямований розвиток пізнавальної, соціальної, психологічної рефлексії майбутньої професійної діяльності; використання

технологій, що дають змогу організувати автентичне, тобто суб'єктне оцінювання діяльності студентів; створення умов для демонстрації (презентацій і захисту) своїх пізнавальних результатів, досягнень.

Оптимальні умови для розвитку навичок самостійного мислення студентів створюються під час проведення міні-лекцій. До характерних ознак міні-лекції порівняно з іншими видами занять належать: обмежений час її проведення; діагностика вихідного рівня знань, умінь і навичок студентів й отриманого кінцевого результату їхньої навчальної діяльності [3].

Дослідники наголошують на необхідності застосування в навчальному процесі інноваційних інструментів, які допомагають отримати максимальний навчальний ефект із погляду активізації слухачів і засвоєння основних положень дисципліни. Усі вони зорієнтовані не на механічне запам'ятовування інформації, а на спонукання до осмислення, аналізу, критичного зіставлення інформації в контексті, на базі схарактеризованих теоретичних положень.

Активне навчання як метод формування інноваційного складника професійної діяльності у ВНЗ схарактеризоване достатньо широко [5]. В основу активного навчання покладено принцип безпосередньої участі слухача в навчальному процесі, зорієнтованому на пошук шляхів і способів розв'язання досліджуваних у навчальному курсі проблем. Для цього необхідно, щоб навчальний процес був імітацією того середовища, у якому працюватимуть майбутні фахівці, а також забезпечував формування здатностей до практичних завдань, до зміни й поліпшення того предметного світу, де вони живуть і працюють.

Авторський досвід дає змогу говорити про застосування цілого комплексу активних методів організації навчального процесу, зокрема ділових, рольових і дидактичних ігор. Глибшому засвоєнню теоретичних знань сприяють розроблені за тематикою навчальної дисципліни дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри, що в цікавій і значущій для студента формі допомагають засвоїти основні поняття й теоретичні знання з курсу («Поле чудес», «Брейн-ринг», «Бліц-турнір» тощо). Передавати найцінніші в сучасному суспільстві знання і вміння: формулювати, розкривати й обстоювати свою позицію з різних питань; розуміти, аналізувати та переконливо спростовувати позицію опонента, поєднувати вміння правильно говорити з умінням правильно слухати допомагає така форма навчання, як дебати.

Роль регулювальних функцій щодо перехідних станів (у синергетиці – біфуркаційних, цвішеністських) відіграє рефлексія (масова, групова) і саморефлексія. Дослідження професійної рефлексії розгортаються переважно в межах такого напрямку вивчення навчальної діяльності, що пов'язаний із розробленням принципів організації групових форм навчання, оскільки саме в спільній навчальній діяльності можна задати такі способи

розділення дій, коли стає необхідним не тільки покрокове зіставлення індивідуальної дії та її результату, а й своїх дій із діями партнера, а також спільних дій з очікуваним результатом. Уведення в таку навчальну ситуацію спеціальних моделей, які фіксують взаємозалежність і послідовність дій партнерів, та ті перетворення об'єкта дослідження, що повинні бути отримані в ході спільних дій, спочатку ставлять учасників спільної навчальної діяльності в рефлексивну позицію, тому що тільки погляд на власні дії з позиції загальної структури спільної діяльності, представлені в моделі, уможливує обрання оптимального способу взаємодії партнерів.

Важливе місце посідає саморефлексія на основі самоаналізу: правильності постановки завдань, їхньої відповідності заданим умовам; узгодженості змісту діяльності із завданням; ефективності застосовуваних методів, прийомів і засобів професійної діяльності; причин успіху й невдач, помилок та ускладнень у ході реалізації поставлених завдань; досвіду своєї діяльності в його цілісності й зіставленні з напрацьованими наукою критеріями та рекомендаціями.

Прийоми розвитку рефлексії та саморефлексії виокремлюють на підставі характеру ситуацій, де вона виявляється: повтор (Л. Алексеева, О. Калашникова), індивідуальне консультування, техніки рефлексивної бесіди, рефлексивні ігри (Л. Алексеева, В. Бінас, Б. Вульф, О. Левинтов, В. Лефевр). Рефлексію можна розвивати й у ситуаціях групової взаємодії методами групової дискусії, рефлексивного супроводу, рефлеїнтерв'ю або полілогу, рефлексивно-ігровими методами.

Методи активного навчання, особливо ігрові, допомагають підготувати прогресивні теоретичні розробки й реалізувати конкретну виробничу практику, організувати активну пізнавальну діяльність студентів. Такі методи навчання породжують усвідомлену рефлексивну розумову діяльність студентів, активне сприйняття теоретичного матеріалу в навчальному процесі, розвиток умінь і навичок самостійного ухвалення рішень із проблемних питань.

У педагогіці вищої професійної освіти (І. Омельчук, Є. Омельчук), у бізнес-освіті (І. Балягіна, І. Жигилей) широкого застосування набув метод аналізу конкретних ситуацій (кейс-метод (case-study)). С. Рубінштейн зазначав, що для практичного мислення характерні «вміння бачити проблему», оскільки «постановка проблеми є актом мислення, який вимагає часто великої і складної роботи» [4]. Метод аналізу конкретних ситуацій (кейс-метод) допомагає розвивати практичне мислення, тому що прогнозує аналіз проблемної ситуації, вибудовування логічних зв'язків і пошук оптимального рішення.

Цей метод навчання розвиває аналітичні здібності, вміння ухвалювати управлінські рішення, застосовувати отримані знання. У процесі його використання необхідно з'ясувати сутність ситуації. Під конкретною ситуацією розуміють поєд-

нання організаційних, технічних, економічних і соціальних умов та обставин, що створюють певний стан, проблему.

Ситуація як поєднання таких умов і обставин може слугувати ілюстрацією, вправою, засобом передавання досвіду розв'язання проблем. Проведення занять із застосуванням методу аналізу конкретних ситуацій і бізнес-ситуацій відрізняється від звичайних навчальних занять тим, що в основу таких ситуацій покладено реальну проблему, яка може не мати однозначної відповіді. Традиційне навчальне завдання, навпаки, чітко окреслює, що дано, що треба відшукати.

Розвиває творчий потенціал, дослідницькі вміння й навички, формує гнучкість мислення, стимулює розвиток таких якостей особистості, як самостійність, ініціативність, відповідальність, взаєморозуміння, вміння обстоювати свою позицію, впевненість у собі також проектна діяльність. Неодмінною умовою проектною діяльності є заздалегідь сформоване уявлення про кінцевий продукт діяльності, про етапи проектування. Проектування – комплексна діяльність, якій властиві ознаки автодидактики: учасники проектування ніби автоматично (без спеціального дидактичного завдання з боку організаторів) засвоюють нові поняття, уявлення про різні сфери життя, виробничі, особисті, соціально-політичні взаємини між людьми, формують нове розуміння змісту тих змін, яких потребує життя. Участь у проектній діяльності ставить студентів у позицію господаря життя, тобто проектування – принципово інша (суб'єктна, а не об'єктна) форма участі в соціальній діяльності. Проектування являє собою специфічний індивідуально-творчий процес, який потребує від кожного оригінальних нових рішень, водночас це процес колективної творчості.

Виконання проектів дає студентам змогу самостійно планувати свою роботу, аналізувати кожен її етап, знаходити потрібну інформацію. Також студенти набувають досвіду роботи в команді, вчать ухвалювати рішення й відповідати за них. Використання методу проектів сприяє інтеграції знань студентів із різних дисциплін під час розв'язання однієї проблеми, застосуванню отриманих відомостей у практиці виконання конкретних життєвих і професійних завдань [8].

Найважливішим чинником формування професійних і загальнокультурних компетентностей студентів дослідники називають особистість викладача, його систему цінностей – розвинені професійні, загальнокультурні та педагогічні компетентності [1, с. 17]. В умовах, пов'язаних із ризиками інноваційної діяльності, опиняються не лише керівники, аналітики або експерти з їхніми когнітивними обмеженнями, а й «носії» конкретних методів і підходів: учені та викладачі – транслятори знань. З огляду на специфіку педагогічної праці, викладачі є не тільки джерелами навчально-пізнавальної, навчально-виробничої й етичної інформації, організаторами діяльності та спілкування студентів, а й носіями професійної

культури майбутніх інноваторів.

Саме від творців моделей знань, методів отримання інформації залежить, чи буде застосування конкретних експертних методів і технологій мати ефективність. Більшість учених стверджує, що підготовка фахівців з інноваційної діяльності в різних сферах ускладнена через низьку інноваційну спрямованість сучасної професійної освіти й дефіцит кваліфікованого викладацького складу в галузі інноватики [1].

За спостереженнями В. Бабак, Е. Лузік, викладач, прагнучи розвивати в студентів їхні прийоми планування, рефлексії, постановки мети, власні дидактичні прийоми, орієнтує на суб'єктивний досвід студента. Унаслідок цього не тільки підвищується активність студентів у засвоєнні навчального матеріалу, а й розширюється освіченість, тобто формується нове пошукове мислення, що відповідає низці критеріїв: здатність навчатися, сприйнятливості до нового, інтелект. У зв'язку з цим на перший план постають такі педагогічні технології, як педагогіка співробітництва й педагогіка вільного виховання, нові підходи до організації навчального процесу, які реалізують за допомогою таких принципів ролівої перспективи, педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості [2, с. 193].

Упроваджуючи новації в навчальний процес, кожен викладач отримує право обирати для себе прийнятні ідеї й теорії, що становлять педагогічне кредо в реалізації концепції професійної підготовки до виконання інноваційної складової майбутньої професійної діяльності. Дослідники слушно зауважують, що підготовка до інноваційної діяльності зобов'язує вищий навчальний заклад «сфор-

мувати належне інноваційне соціокультурне середовище» [8].

Висновки. Отже, нами схарактеризовані такі засоби підготовки до виконання інноваційної складової майбутньої професійної діяльності у ВНЗ як: дебати, ділові, роліові та дидактичні ігри, прийоми розвитку рефлексії та саморефлексії, метод аналізу конкретних ситуацій, навчальне проектування.

Як перспективу розглядаємо необхідність розкрити індивідуальні та колективні засоби розвитку сприйнятливості до нового.

Список використаних джерел

1. Андреева, М. А. Личность преподавателя вуза как фактор формирования общекультурных и профессиональных компетенций будущих специалистов / М. А. Андреева // Теория и практика образования в современном мире : матер. Межд. заоч. науч. конф. (Санкт-Петербург, февр. 2012 г.). – СПб., 2012. – С. 304–306.
2. Бабак, В. П. Професійно-технічний підхід як основа підготовки кадрів в технічному університеті / В. П. Бабак, Е. В. Лузік // Університетська освіта України XXI століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку : тези доп. Міжн. наук.-практ. конф. (15–16 грудня 2000 р.) / Акад. пед. наук України, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Ін-т вищ. освіти АПН України, Т-во «Знання». – Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2000. – С. 192–193.
3. Особенности корпоративного обучения менеджеров [Электронный ресурс] // Международный институт менеджмента ЛИНК [сайт]. – Режим доступа : http://oi-link.ru/pub/2002_trp05.htm.
4. Рубинштейн, С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 586 с.
5. Сас, Н. М. Аналіз можливостей існуючих моделей навчання в галузі інноваційного управління для професійної підготовки майбутніх керівників навчальних закладів / Н. М. Сас // Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». – Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. – С. 272–277.
6. Сас, Н. М. Тенденції професійної підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління (теоретико-методологічний аспект): дис. ... на здоб. наук. ступ. докт. пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» / Н. М. Сас, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – 2015. – 558 с.
7. Управління інноваційними проектами : навч.-метод. посіб. / П. В. Ворона, М. В. Гриньова, Н. М. Сас ; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ, 2010. – 111 с.
8. Цедринский, А. Д. Инновационно-креативная подготовка педагога в динамике его профессионального становления : автореф. дисс. ... на соиск. учен. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. Д. Цедринский; Федеральное гос. образов. учреж. высш. проф. образ. «Славянский-на-Кубани государственный педагогический институт». – Краснодар, 2009. – 67 с.

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 01.10.2016*

Сас Н. Н. Педагогические условия и средства подготовки к инновационной составляющей профессиональной деятельности в вузе.

А Сделана попытка систематизировать педагогические условия и средства, которые делают возможной подготовку к инновационной составляющей профессиональной деятельности в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: педагогические условия, педагогические средства, инновационная составляющая профессиональной деятельности, активные формы обучения, рефлексия, тренинг, самостоятельная работа.

Sas N. M. Pedagogical conditions and means of training for the innovative constituent of the professional activity at an institution of higher education.

S The present article deals with systematization of the pedagogical conditions and means which make the training for the innovative constituent of the professional activity at an institution of higher education possible.

Key words: pedagogical conditions, pedagogical means, innovative constituent of the professional activity, active forms of education, reflection, training, independent work.